

מי מכר את יוסף? מקרא, מדרש ופולמוס

Who Sold Yoseph? Scripture, Midrash and Polemics

(1) בראשית לו

כג ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ופשטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו: כד ולקחוהו וישלכו אותו הבורה והבור רק אין בו מים: כה וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הזלכים להזריד מצרימה: כו ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע פי נהרג את אחינו וכפינו את דמו: כז לבו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהיבו כי אחינו בשדנו הוא וישמעו אחיו: כח ויעברו אנשים מדינים סחרים ומשכו ויעלו את יוסף מן הבור ומכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף וביאו את יוסף מצרימה: כט וישב ראובן אל הבור והנה אינו יוסף בבור ויקרע את בגדיו: לו וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא: לא ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שער עזים ויטבלו את הכתנת בדם: לב וישלחו את כתנת הפסים וביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכרנא הכתנת בנך הוא אם לא: לד ויפירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף: לה ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים: לה ויקמו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבלי שאלה ויבך אתו אביו: לו והמדינים מכרו אתו אל מצרים לפוטיפר סרים פרעה שר הטבחים:

And it came to pass, when Joseph came to his brothers, that they stripped Joseph of his coat, his coat of long sleeves that was on him; And they took him, and threw him into a pit; and the pit was empty, there was no water in it. And they sat down to eat bread; and they lifted up their eyes and looked, and, behold, a company of Ishmaelites came from Gilead with their camels bearing gum, balm and myrrh, going to carry it down to Egypt. And Judah said to his brothers, What profit is it if we slay our brother, and conceal his blood? Come, and let us sell him to the Ishmaelites, and let not our hand be upon him; for he is our brother and our flesh. And his brothers were content. Then there passed by Midianites merchants; and they drew and lifted up Joseph out from the pit, and sold Joseph to the Ishmaelites for twenty pieces of silver; and they brought Joseph to Egypt. And Reuben returned to the pit; and, behold, Joseph was not in the pit; and he tore his clothes. And he returned to his brothers, and said, The child is not; and I, where shall I go?

(2) עמוס ב, 1

כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים:

Thus says the Lord; For three transgressions of Israel I will turn away his punishment, but for the fourth I will not turn away its punishment; because they sold the righteous for silver, and the poor for a pair of shoes...

(3) פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק לו

והנער היה הולך ותועה בדרך ופגע גבריאל המלאך, שנ' וימצאהו איש והנה תועה בשדה, ואין איש אלא גבריאל, שנ' והאיש גבריאל, אמ' לו מה תבקש, אמ' לו את אחי אנכי מבקש, והולכנו אצל אחיו וראו אותו ובקשו להרגו, שנ' ויראו אותו מרחוק ויתנכלו אותו להמיתו, אמ' להם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר וימות שם ואל תשפכו דם, וישמעו לו אחיו ולקחו את יוסף והשליכו אותו אל הבור, שנ' וישליכו אותו הבורה, מה עשה ראובן הלך וישב לו באחד ההרים לירד בלילה ולהעלות את יוסף מהבור, ובשעה אחת אחיו היו יושבים במקום אחד ולב אחד ועצה אחת ועברו עליהם ארחת ישמעאלים ואמרו בואו ונמכרנו לישמעאלים והיו מוליכין אותו לקצה המדבר ואין יעקב אבינו שומע שמע עוד, ומכרו אותו לישמעאלים בעשרים כסף, כל אחד ואחד נטל שני כספים לקנות מנעלים ברגליהם, שנ' על מכרם בכסף צדק ואביון בעבור נעלים, אמרו נשים חרם בינינו שאין אחד ממנו מגיד הדבר ליעקב אבינו, אמרו ביניהם ראובן אין כאן בנימין אין כאן ואין החרם מתקיים אלא בעשרה ואנו תשעה אם כן היאך נעשו שתפו המקום עמהם והיו עשרה וחרמו ביניהם שלא יגיד שום אחד מהם סוד זה ליעקב, ירד ראובן בלילה להעלות יוסף מן הבור ולא מצאו שם, אמר להם ראובן הרגתם את יוסף ואני אנה אני בא מצרת אבינו, ויגידו לו אחיו הדבר שעשו ואת החרם שהחרימו ושתק, וגם הב"ה שתק ומפני החרם לא הגיד הדבר ליעקב, וכת' בו מגיד דבריו ליעקב, לפיכך לא ידע יעקב את הדבר שנעשה ליוסף,

4) אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עשרה הרוגי מלכות [עמוד 440]

כשברא הקב"ה את האילנות היו מתגאים בקומתן ומגביהין עצתן/עצמן/ למעלה למעלה, וכיון שברא הקב"ה את הברזל היו משפילין עצמן ואמרו אוי לנו שכבר ברא הקב"ה דבר שיכרות אותנו. כך אחר חרבן הבית היו פריצי הדור מתגאים ואמרו מה הפסדנו בזה שנחרב הבית הרי יש בינינו ת"ח שמדריכין את העולם בתורתו ובמצותיו. מיד נתן הקב"ה בלב הקיסר של רומי ללמוד תורת משה מפי חכמים וזקנים, והתחיל בספר בראשית והיה לומד עד שהגיע לואלה המשפטים, וכיון שהגיע לפסוק וגונב איש ומכרו וגו' מיד צוה למלאות פלטירו מנעלים, ושלח לקרוא לעשרה חכמי ישראל, ובאו לפניו והושיבו בקתדראות של זהב. אמר להם עומק הדין יש לי לשאול מכם ואל תאמרו לי כי אם הדין ואת האמת והמשפט. אמרו לו אמור. אמר להם ומי שגנב איש מאחיו של בני ישראל והתעמר בו ומכרו מה דינו? אמרו לו התורה אמרה מות יומת. ענה ואמר להם א"כ אתם חייבים מיתה, אמרו לו אמור למה, אמר להם על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו, ואם הם היו בחיים הייתי דן אותם ועתה שאינם בחיים אתם תשא עון אבותיכם. אמרו לו תן לנו זמן ג' ימים אם נמצא זכות על עצמנו מוטב ואם לאו עשה מה שתחפוץ. ונתרצה להם לדבר זה, יצאו מלפניו וחלו את פניו ר' ישמעאל כ"ג שיזכיר השם הגדול ויעלה לרקיע ויחקור אם נגזרה גזרה מאת הש"י. וטיהר ר"י את עצמו בטבילה ובקדושין ונתעטף בטלית ובתפילין והזכיר השם המפורש בפירושו. מיד נשאו הרוח והביאו למעלה עד הרקיע הששי ופגע בו גבריאל המלאך, וא"ל אתה הוא ישמעאל שקונן משתבח בך בכל יום שיש לו עבד בארץ שדומה לקלסתר פניו? א"ל אני הוא. א"ל למה עלית לכאן. א"ל לפי שמלכות הרשעה גזרה עלינו לאבד ממנו עשרה חכמי ישראל ועליתי לידע אם הגזרה היא מאת הקב"ה, א"ל גבריאל אם היא גזרה לא חתומה תוכל לבטלה? א"ל הן, א"ל במה, א"ל בשם יתברך, מיד ענה גבריאל ואמר אשריכם בני אברהם יצחק ויעקב שגילה הקב"ה לכם מה שלא גילה למלאכי השרת.

5) רשב"ם בראשית לו

(ב) אלה תולדות יעקב - ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדונו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוט, אף כי עיקרה של תורה באת ללמדנו ולהודיענו ברמיזה הפשט ההגדות וההלכות והדין על ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מידות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ועל ידי שלש עשרה מידות של ר' ישמעאל. והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי



הדרשות שהן עיקר, ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא, ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון, וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו, ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטן של מקראות, וכדאמ' במסכת שבת הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינ' כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוט. וגם רבנו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא, ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום. ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים:

(כח) ויעברו אנשים מדיינים - בתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתינים היו לישמעאלים שראו, וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדיינים אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדיינים לישמעאלים, ויש לומר שהאחים לא ידעו, ואעפ"י אשר כתב אשר מכתם אותי מצרימה, י"ל שהגרמת מעשיהם סיעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא. כי יעברו אנשים מדיינים משמע על ידי מקרה והם משמעאלים. ואף אם באתה לומר וימכרו [את] יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו, אף כן צריך לומר שהם ציוו למדייני' סוחרים למושכו מן הבור ואחר כן מכרוהו לישמעאלים:

6) חזקוני בראשית פרק לו פסוק כח

ויעברו אנשים מדיינים סוחרים אצל הבור שהיה יוסף מושלך בו ושמעו שהיה צועק ובוכה. וימשכו המדיינים את יוסף ויעלו אותו מן הבור וימכרוהו לישמעאלים וישמעאלים מסרוהו לפקדון ליד המדיינים ונמכר לפוטיפר מיד שניהן ונתקיימו ג' מקראות והמדיינים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר ומקרא זה ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים ומקרא אחר אשר מכתם אותי מצרימה כלומר ע"י גרמתכם. מן הבור ואחיו לא ידעו מאומה מכל זאת וכשהלך ראובן אל הבור ולא מצאו חשבו כולם חיה רעה אכלתהו ולא שקרו לאביהם שאם מכרוהו לשום אדם לא היה גוי וממלכה ב' פנות העולם שלא יבקשוהו עד שידעו בירור דבר אם הוא חי או מת. ועוד אם היו מסופקים ממנו אם הוא חי או מת מדוע לא הכירהו במראה או בדיבור ובבנימין שאמר לו אלקים יחנך בני ובמשאות חמש יות שלו ובמה שהושיבם לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו, אלא כן הוא כמו שפי'. ד"א בעוד שהיו מדברים ביניהם לכו ונמכרנו לישמעאלים הבאים עלינו ובטרם הגיעו הישמעאלים אליהם ויעברו אנשים מדיינים סוחרים מכרוהו להם בעודו בבור פן יבכה לפניו ויתביישו ממנו וימשכו המדיינים ויעלו את יוסף מן הבור שהיה קנוהו מיד אחיו ובעודם מושכין אותו מן הבור באו הישמעאלים עליהם וימכרו המדיינים את יוסף לישמעאלים והישמעאלים מכרוהו למדיינים ומדיינים לפוטיפר הרי כאן ד' מכירות. והא דכתיב לקמן ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים, כך היה המעשה השבטים מכרוהו למדיינים ומכירה זו לא נכתבה הואיל ולא היתה רק לפי שעה ומדיינים מכרוהו לישמעאלים ומדיינים ומכירה זו שלישית לא נכתבה לפי שהשלישית הישמעאלים מכרוהו בחפזו ובהצנע כי אמרו שמה יחזרו בהם המדיינים מלקנותו ומדיינים מכרוהו לפוטיפר כשראה פוטיפר את יוסף שהיה יפה מראה ביהוה ומדיינים שהיו המדיינים סוחרים שהרי אחים הם לישמעאלים, תמה בעצמו ואמר גרמני מוכר את הכושי ואין כושי מוכר את הגרמני פי' אדם יפה, אמר פוטיפר ודאי זה אינו עבד תנו לי ערב שלא גנבתם אותו הלכו המדיינים והביאו הישמעאלים וערבו שלא גנבוהו והיינו דכתיב ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים פי' מערבותם כמו אנכי אערבנו מידי תבקשנו. בעשרים כסף וכי אדם יפה כיוסף לא נמכר אלא בדבר מועט כזה, אלא מחמת שהוריקו פניו בבור מחמת הנחשים לא מכרוהו יותר, וכל אחד מהשבטים נטל שני כספים לחלקו לקנות להם מנעלים שונאמר על מוכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים. ד"א בעשרים כסף שכל קצב בכתוב בפרשה דכתיב ואל מן חמש שנים ועד בן עשרים שנה והיה ערך הזכר עשרים שקלים, ויוסף לא נסע לכלל עשרים באותו פרק דכתיב ויוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה את אחיו בצאן, אמר הקדוש ברוך הוא אתם מכתם את בן רחל הבכור בחמש סלעים לפיכך יהא כל אחד ואחד מכם מפרש חמש סלעים של בכור במנה צורי. א"ר יהודה בר סימון אמר הקדוש ברוך הוא לשבטים, אתם מכתם בנה של רחל בחמש סלעים לפיכך יהא כל אחד ואחד מכם מגיעו בקע לגולגולת.